

FÁBRI GYÖRGY

Ideje újragondolni a felsőoktatási rangsorokat!¹

Tíz évvel ezelőtt indította el az Universitas Press független felsőoktatás-kutató műhely² az egyetemi-főiskolai rangsorok magyarországi megvalósításának elméleti-módszertani munkáját. Kétéves előkészítés eredményeképpen, 2001-től hozzuk nyilvánosságra a lényegében azonos módszertan alapján (tehát összehasonlíthatóan!) készített rangsorokat: előbb országos napilapokban (Világgazdaság, Magyar Hírlap), internetes portálon (unipresszo.hu, felvi.hu), majd 2003-tól önálló kiadványokban, kereskedelmi terjesztésben (Mit kínál a magyar felsőoktatás 2001-2005, Egyetemek mérlegen 2004, Felvi rangsor 2006). Ezek a rangsorok országos, a képzési területek döntő többségét felölelő kutatások és adatgyűjtések alapján készültek³. Ismertségük az eladási példányszámok és az elsődleges célcsoport, a továbbtanulásra jelentkezők körében végzett felmérések alapján már 2005 előtt is meghaladta a mostanság publikált kiadványok összesített eredményeit. A felsőoktatási szakmai körökben pedig teljeskörű volt használatuk, hiszen a Magyar Rektori Konferencia 2001-től kezdődően több ülésén is tárgyalta a módszertant bemutató tájékoztatókat. A rangsorok mögött öt országos reprezentatív szociológiai hallgatói és négy oktatói-munkaadói rangsor-veleményfelmérés, hat szakmai konferencia, Magyarországon egyedülálló idősoros adatbázis és mintegy tizenöt ivnyi szakmai tanulmány áll.

Mindezek nyomán mostanára a rangsorok véglegesen polgárjogot nyertek itthon is, az egykori ellenzők munkánkat biztatva forgatják a mind sokoldalúbb elemzéseket, a közönség pedig több médium között is választhat, mégha ezek színvonala meglehetősen egyenletes is. Mi több, szakmai viták is zajlottak módszertanról, használhatóságról, nemzetközi összevetésekről⁴.

Kollégáimmal együtt kezdettől fogva elkötelezettek voltunk az iránt, hogy a hazai felsőoktatási nyilvánosságban teret nyerjen ez a fajta bemutatása a felsőfokú képzésnek, s a nem váratlanul bekövetkező konfliktusok közepette igen határozottan álltunk ki a rangsorok létjogosultsága mellett. Ebben a vitapozícióban természetesen a rangsorok hasznát és alkalmazhatóságát hangsúlyoztuk, míg a szakmai tanulmányainkban ismertetett dilemmák kisebb figyelmet kaptak. Azonban egy évtized múltán immár eljött az ideje, hogy a módszertani fejlesztések után rákérdezzünk arra, miképpen és miért érdemes egyáltalában rangsorokat készíteni Magyarországon?

Attól ugyanis, hogy rangsorok léteznek, még nem magától értetődő, hogy ezeket komolyan kellene

1 Jelen írás a szerző egyéni véleménye, nem tükrözi a Felvi rangsor készítőinek egyeztetett álláspontját.

2 Bemutatás: www.unipresszo.hu

3 A Felvi rangsor részletes módszertani ismertetése olvasható: www.felvi.hu

4 Jelen írás több eleme éppen egy ilyen vitában formálódott: Török Ádám 2008. A mezőny és tükrörképei - Megjegyzések a magyar felsőoktatási rangsorok hasznáról és káráról. Közgazdasági Szemle, október, 874-890. Fábri György: Magyar felsőoktatási rangsorok - 10 év tükrében. Hozzászólás Török Ádám cikkéhez. Közgazdasági Szemle, LV. évf., 2008. december, 1116-1119.

Török Ádám: Közös érdeklődés - eltérő nézőpont. Válasz Fábri Györgynek. Közgazdasági Szemle, LVI. évf., 2009. január, 93-95.

venni! A társadalomtudományokat rabul ejtő kvantifikáció látszata⁵, a számsorokkal és képletekkel demonstráló rangsorok algoritmusának objektivitása mögött ugyanis a készítők értékvalasztása húzódik. Aszerint állnak neki ugyanis rangsorokat összeállítani, hogy mit tartanak a felsőoktatási teljesítményről, az egyetemek és főiskolák funkciójáról, valamint arról, hogy szerintük kik fogalmaznak meg kompetensen követelményeket a felsőoktatással szemben. A rangsorok értelmének, jogosultságának elengedhetetlen feltétele, hogy ezek az értékvalasztások meggyőzőek legyenek a felsőoktatási közösség és a felhasználók (továbbtanulók, finanszírozók, döntéshozók) számára, valamint szolgálják a minőség javítását. Fontosabb és hasznosabb ezért, hogy a rangsorokról való vita ne fedje el a felsőoktatás értékei és valóságos kérdései közös átgondolásának szükségességét!

Az ellentmondásosság, ami a felsőoktatási valóság szempontjából terheli a rangsorprogramokat, paradox módon éppen a rankingek világsikerében mutatkozott meg élesen. A nemzetközi rangsorok, elsősorban az ún. Sanghaji Ranking, a formalizálás és összehasonlítás olyan szélső esetét jelentik, aminek érzéketlensége a felsőoktatási és kulturális valóság iránt felerősítette a szervezeti és szakértői immunreakciókat⁶. Vagyis, ennek anomáliáival szemben a felsőoktatási funkciók rétegzettségére s a felsőoktatás ebből eredő tagoltságára hivatkozva lehetett a sokaknak kényelmetlen helyezéseket, trendeket relativizálni. Az európai törekvések a rangsorok „unionizálására”⁷ is ebben az irányban mozdultak el.

Lényegesebb azonban ennél a szakértői szintű polémianál az, hogy a rangsorok közege radikálisan átalakult, illetve, hogy sokminden jobban látszik az elmúlt évtized folyamatai nyomán - nem kis részben egyébként a rangsorok fényében. Ezen tényezők számbavétele az általam javasolt rangsor-újragondolás téziseinek összefoglalása is.

Ma már világosan látszik, hogy a felsőoktatás hallgatóinak, az ide továbbtanulóknak az elvárásai sokkal differenciáltabbak, mint azt a hagyományos felsőoktatás-kép feltételezte. A hatvanas-hetvenes évek nyugati tömegesedése még nem hozta magával ezt a jelenséget, hiszen a kiszélesedett rekrutációs bázis az egyetemek (helyenként felforgatott) világához való asszimilációt tűzte ki célul. A magyar hallgatói létszám radikális emelkedésének időszaka azonban egybeesett a munkaerő-piaci, hatékonysági és menedzsment beszédmodok térnyerésével, valamint a közoktatási szintű társadalmi-kulturális integráltság és értékközösségek szétesésével. (Erre az ellentmondásra világítanak rá pl. a több különböző évben lefolytatott hallgatói véleménykutatások eredményei. Az oktatói kiválóság mutatói alapján a legjobbnak számító egyetemeken tanuló diákok elvárásai az átlaghoz képest lényegesen magasabbak, ebből kifolyólag gyakran kevésbé elégedettek, mint sok fiatal, alacsonyabb presztizsű és gyengébb oktatói mutatókkal rendelkező magán- vagy alapítványi intézmény hallgatói. A több szempontból is legszínvonalasabbnak ítélt intézmények diákjainál gyakran tapasztalható, hogy nem érzik jól magukat az intézményükben, amihez hozzájárul többek között az is, hogy szerintük oktatóik nem segítik őket a szakmai, majd később a munkaerő-piaci előrejutásban.

A hallgatói igények sokrétűsége is az egyik tényezője annak a másik differenciálódásnak, ami a felsőoktatási intézmények között áll fenn a valóságban. Ezt az elmúlt másfél évtized folyamatai, különös tekintettel az intézményi struktúrák és a szabályozás homogenizáló erejére és a Bologna-rendszer feje tetejére állított bevezetésére, eltartták. Így a piaci és presztizs-szempontok egyaránt az egységes

5 Crombie, A.: *Styles of Scientific Thinking in the European Tradition*, London, 1994.

6 A Sanghaji-reflexiók összefoglalásához lásd: Hrubos Ildikó: *Alkossunk világszínvonalú egyetemet!* In NFKK füzetek 2009. október, Budapest, Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja

7 Berlin *Principles on Ranking of Higher Education Institutions* - 2006. Berlin CHE-CEPES-IHEP

felsőoktatás illúzióját vihették tovább, ami azonban mára komoly hátráltató tényezője a szükséges képzési szerkezeti és finanszírozási változásoknak. A különböző intézményi összehasonlítások érvényességi területét is csak úgy lehet érdemben meghatározni, ha őszintén kimondjuk: nem egy magyar felsőoktatás van, az intézménytípusok között funkcióban, misszióban, értékrendben, versenyterben nem pusztán fokozati vagy hangsúlybeli különbségek vannak, hanem lényegileg más a definíciójuk, s ezt kellene érvényre juttatni a szabályozásban, finanszírozási elvekben és értékelésben is. Élesebben fogalmazva: a rektori cím használata vagy az áltörténelmek kreálása lehet alkalmas kommunikációs formula, azonban egy komolyan vehető rangsornak kizárólag egymással érdemben összevethető intézményeket szabad együtt vizsgálnia.

A hazai felsőoktatási közbeszédben szinte egyáltalán nem fogalmazódik meg az egyetemi élet és képzési-tanulási kultúra civilizációs-világnézeti állapotának ügye⁸. Pontosabban, az már önmagában is ideológiai állásfoglalás, hogy a felsőoktatás szó nélkül elfogadja a technokrata narratívákat. Ezekkel szemben akár a természettudományos rekrutációs bázis beszűkülése⁹, akár a tudományos kiválóság státusza helyreállításának igénye, akár a finanszírozás torzulásainak orvoslása láthatóan csakis ezeknek a felsőoktatási definícióknak a konzekvens végiggondolásával lehet megoldható. Az intézményi autonómia, a teljesítmény, a professzori tekintély, a munkakultúra klasszikus értékei és ezek értékelései másképpen nem is újíthatók meg.

Eloszlóban van a felsőoktatási közhelyek magától értetődése. A világhírű magyar oktatási színvonal; a nemzet napszámosaiként szolgáló kiváló magyar pedagógusok kiképzése; az oktatás mint gazdaságot dinamizáló szektor; a mintaadó társadalmi előrejutás összefüggése az iskolázottsággal; a nemzetközi hallgatói piacon visszaigazolt magyar kínálati perspektívák; a „kevés pénzből is tudunk egyéni tehetséggel nagyot alkotni” lendülete; a világra nyitott haladó szellemű baloldali egyetemisták versus radikálisan jobboldali egyetemi hallgatóság - mindezek látványosan kiüresedett zsumalizmusok maradtak. Sajnos a felsőoktatás hazai szociológiai-filozófiai reflexiója szinte semmit nem hasznosított az ezredforduló előtt már elindult elméleti kutatásokból¹⁰, így az értelmiségi vagy elemzői közegben is még fel-fel bukkannak.

A felsőoktatási nyilvánosság átalakulásában a rangsorok közlésének meghatározó szerepe volt. Az a medializálódás, ami világszerte jellemző az egyetemek társadalmi percepciójára, Magyarországon jórészt éppen a rangsorokra szűkölt. A Felvi rangsor publikálása a HVG Diploma-mellékletének keretében a szakmai integritás megtartásával történt¹¹ (egyedül az abszolút rangsorok közlésében kellett kompromisszumot kötni), azonban a konkurens sajtótermékek (Heti Válasz, Népszabadság) rangsor-kiadványai nem jelentettek érdemi tényezőt sem a felsőoktatás szakmai reflexiójában, sem az egyetem ügyének médiajelenlétében. Sokkal messzehatóbb fejleményként alakul ugyanakkor az intézmények saját kommunikációs csatornáinak robbanásszerű bővülése. A mind informatívabb honlapok, PR-akciók, arculatépítések a médiaértelmiség ingeküszöbét ugyan még nem érték el, azonban a fiatalok valóságos információs közegébe beépültek.

Az UnivPress által gondozott Felvi rangsor a hallgatói intézmény- és szakterület-választást, valamint véleményt nem tekintti bizonytalanabb megalapozásúnak bármilyen más tényezőnél. Úgy véljük, ezek

8 Ellenpontozásként inspiratív olvasmány Alan Bloom 1986. *The Closing of The American Mind*. New York. Simon and Schuster Paperbacks (magyarul egy fejezet: *Felsőoktatási Műhely* 2008/3. sz. 41-54)

9 Lásd ehhez: *Felsőoktatási Műhely* 2008/4 sz.

10 Az európai egyetem funkcióváltásai Szerk: Tóth Tamás. *Magyar Felsőoktatás könyvek* Budapest, 2001. Tóth Tamás:

11 *Heti Világgazdaság* Diploma melléklet 2006-2010

relevanciája nem gyengébb a szakmai közfelfogásnál vagy olyanféle adatoknál, mint az infrastrukturális feltételek. Emögött egy általánosabb rangsorfeldfogatás áll: mi értelmetlennek tartjuk annak a kérdésnek a rangsorokkal történő megválaszolását, hogy melyik a jó vagy rossz egyetem, főiskola, szak. A rangsorok nem többet (de nem is kevesebbet) képesek korrekten kifejezni, mint hogy milyen presztizzsel¹² bírnak intézmények, amit kiegészítenek a rendelkezésre álló adottságok összevetésével. De már ez utóbbi sem alkalmas korlátlanul értékmérésre: a tudományos kapacitás, a gyakorlati lehetőségek, a kollégiumi férőhelyek stb. az igénybe vevők (hallgatók, K+F megrendelők, akadémiai világ) nagyon is sokágú szempontjai szerint válnak fontossá vagy érdektelenné. Magyarán, ha egyáltalán van értelme rangsorokat csinálni, akkor azok a presztizst mérik, vagyis döntően a hallgatók jelentkezésében és közfelfogásában elfoglalt pozíciót írják le - amit természetesen leginkább az objektív tényezők, teljesítmények alapoznak meg, de utóbbiak rangsorolhatósága merőben kérdéses.

A Felvi rangsor az egyetemek és főiskolák bemeneti jellemzőit tartja elsősorban használhatónak. Egyfelől ezeket lehet mérni, itt léteznek egyáltalán adatsorok. Másrészt a kimeneti mérés egyre inkább visszaszorol az USA-ban és Angliában is, a munkaerőpiac elasztikusabbá válása okán¹³. A munkaerőpiaci megfelelés leegyszerűsítésének és abszolutizálásának rossz divatja elmúlni látszik: egyre többen érzékelik, hogy a különböző szakterületek és életstratégiák nem összemérhetőek. Kifejezetten károsnak és félrevezetőnek gondolunk olyasmit sugalmazni, miszerint attól bármilyen szemszögből is értéke-sebb volna egy kurrens képzés, ha a végzés után rövid távon magasabb fizetést érnek el az ott végzetek - összevetve például egy elméleti fizikus kezdetben szerényebb fizetésű kutatói életpályájával, ami ugyanakkor már középtávon is bőségesen megtérül anyagilag (és akkor a további boldogságtényezőkről nem is szoltunk).

A kutatás-fejlesztési kapacitások részben mérhetőek, mi a minősített, valamint a tudományos címmel (MTA doktora) rendelkező oktatók/kutatók és a doktori iskolák létszámadatait használjuk erre. A kimenet itt sem ragadható meg egzaktan: a publikációs teljesítmény már nem csupán szakterületen-ként, de képzési irányonként is eltérő, a szabadalmaztatás hosszú távú és egyre inkább ipari-gazdasági kérdés, a K+F megrendelések feltérképezése és értékelése a meglehetősen hektikus hazai körülmények között még nem áttekinthető.

Mindig is folyamatos viták tárgya az Egyesült Államokban, hogy milyen tényezőket milyen súllyal vegyenek figyelembe a rangsorok¹⁴. Még a legnépszerűbb U. S. News & World Report Raking is gyakran (az érdekeltek szerint túl gyakran...) változtatgatja az egyes elemeket, ami mutatja a képlékenységet¹⁵. Azonban a felmerülő javítási igények vagy médiaelváások teljesítésénél a Felvi rangsor készítésekor sokkal fontosabbnak tartottuk a szempontok stabilitását, ezért a rangsorok újragondolása semmi-képpen sem a táblázatok és indikátorok módosítását jelenti¹⁶.

Talán meglepően hangzik azok részéről, akik kezdeményezték a hazai rangsorok elindítását, de a

12 Stuart, Debra 1995. Reputational Rankings: Background and Development. In *Evaluating and Responding to College Guidebooks and Rankings*. Ed. R. Dan Walleri - Marsha K. Moss, San Francisco: Jossey-Bass.

13 Ding, Chuanfu - Jalbert, Terrance - Landry, Steven P. 2007. The Relationship Between University Rankings And Outcomes Measurement. *College Teaching Methods & Styles Journal*, Second Quarter, Vol. 3, No. 2, 1-10.

14 Hattendorf, Lynn C. *College and University Rankings: An Annotated Bibliography of Analysis, Criticism, and Evaluation*. RQ, volumes 25-29 (1986-1990), Parts 1-5.

15 Sauder, M. - Lancaster, R. 2006. Do Rankings Matter? The Effects of U.S. News & World Report Rankings on the Admissions Process of Law Schools. *Law and Society Review* 40(1), 105-134.

16 Clarke, Marguerite 2007. The Impact of Higher Education Rankings on Student Access, Choice, and Opportunity. In *College and University Ranking Systems - Global Perspectives and American Challenges*. IHEG.

rangsorokat csak korlátozottan tartjuk érvényes felsőoktatási kommunikációs formának - amint ezt egyébként már az induláskor is jeleztük¹⁷. A „piac” visszajelzése itthon és külföldön is ez. Legfeljebb 10-15 %-os súllyal esik latba a rangsorok által közölt információk figyelembe vétele a továbbtanulásnál, a családi-lakóhelyi determináció, az iskolai hatások és az egyéni választások után. Ráadásul abban teljes az egyetértés a nemzetközi szakirodalomban, hogy sohasem az adott év helyezése a lényeges: az elmozdulásoknak, több éves időtávú módosulásoknak van igazán információértéke. (Ezért is piacvezető itthon a Felvi rangsor: immár egy évtized egységes módszertannal készült adatsorait tudjuk áttekinteni, elemezni.)

A rangsorprogramunk elején az egyik Rektori Konferencia-vitán több intézményvezető joggal kifogásolta, hogy rangsorjátékról (átvéve az amerikai szóhasználatot: ranking game) beszéltem. Ma már úgy látom, nem is az az igazi felelősség, amit akkoriban emlegettek: hogy itt sokmilliárdos intézmények, magasan kvalifikált szakmai közösségek komoly hagyományokat őrző munkája kerül minősítésre esetleges és durva mérésekkel. Nagyobb veszély, hogy a média felületessége és a döntéshozók információs igényszívnála nap mint nap kikényszeríti az egyetemi-főiskolai világ félrevezetően leegyszerűsítő bemutatását. Megúszeni a rangsorokat nem lehet: - legyen hát legalább egy olyan köztük, amely a rangsorjáték (...) szabályai szerint, de mégis a szakmai megalapozottság és tisztesség ellensúlyával tudja a felsőoktatás hagyományos értékeit érvényesíteni, átmenteni.

Ehhez azonban valóban újra kell gondolni a rangsorokat, most már görcsösség nélkül, elsősorban a minőségkötelezett, a klasszikus egyetemi habitust és színvonalat a felsőoktatás történelmében többször is érvényesült adaptivitással képviselő egyetemi személyiségek közreműködésével!

Grand Union kanális - Rickmansworth, Egyesült Királyság